

УДК 343.322

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.134>

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СФЕРІ

Ясницька Т.Ю.,

*ад'юнкта кафедри кримінального права і кримінології**факультету № 1 ІПФПНП**Львівського державного університету внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0000-3094-6268

Ясницька Т.Ю. Колабораційна діяльність в адміністративній сфері.

У статті розглядається проблема колабораційної діяльності в адміністративній сфері, зокрема, за ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК. Дослідження спрямоване на характеристику об'єктивної сторони цих правопорушень, аналіз судових рішень, окреслення проблем, що виникають при їх кваліфікації та формування рекомендацій щодо удосконалення ст. 111-1 КК.

Колабораційна діяльність у адміністративній сфері пов'язана з зайняттям особою посади у незаконних органах влади, які створені на тимчасово окупованих територіях. Важливим аспектом є встановлення функцій, які виконують особи на цих посадах, розмежуванні організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій.

Проведено дослідження судової практики, яке ускладнюється внаслідок певних причин: 1) у вироках за ч. 2 та ч. 5 ст. 111-1 КК не завжди зазначається посада чи функції, які особа виконувала; 2) спрощений розгляд справ чи укладення угод (ч. 2 ст. 111-1 КК), розгляд справ заочно чи проголошенням тільки резолютивної частини вироку (ч. 5 ст. 111-1 КК). Внаслідок цього неможливо з'ясувати всі обставини, які вплинули на прийняття рішення про визнання особу винуватою та винесення покарання. Крім того, практика показує, що до відповідальності притягуються особи, чії дії є малозначними і не завдають істотної шкоди державі. Зазначено, що неправильно притягувати до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111-1 КК осіб, які по факту виконували функції із допомоги уразливим групам населення.

Встановлено, що правильною є практика зазначення у вироках суду інформацію про те, чи були у обвинуваченого підлегли та чи мав він можливість управляти майном.

У статті підкреслюється необхідність удосконалення законодавства для чіткого визначення функцій, які виконують особи на посадах у незаконних судових та правоохоронних органах. Через недосконалу побудову ч. 7 ст. 111-1 КК до кримінальної відповідальності може бути притягнений як водій так і суддя, які своїми ді-

ями несуть зовсім різний рівень суспільної небезпеки. Про це свідчить і судова практика. Запропоновано викласти ч. 7 ст. 111-1 КК у новій редакції, для вирішення окресленої проблеми.

Ключові слова: колабораційна діяльність, державна зрада, зайняття посади, службова особа, тимчасово окупована територія, судові та правоохоронні органи.

Yasnyska T.Y. Collaborative activity in the administrative sphere.

The article deals with the problem of collaboration in the administrative sphere, in particular, under Parts 2, 5, 7 of Article 111-1 of the Criminal Code. The study is aimed at characterising the objective side of these offences, analysing court decisions, outlining the problems arising in their qualification and formulating recommendations for improving Article 111-1 of the CC.

Collaborative activity in the administrative sphere is associated with a person holding a position in illegal authorities established in the temporarily occupied territories. An important aspect is the establishment of the functions performed by persons in these positions and the separation of organisational and administrative functions from administrative and economic functions.

The author conducted a study of court practice, which is complicated for a number of reasons: 1) verdicts under Part 2 and Part 5 of Art. 111-1 of the CC do not always indicate the position or functions performed by the person; 2) simplified consideration of cases or conclusion of agreements (Part 2 of Art. 111-1 of the CC), consideration of cases in absentia or pronouncement of only the operative part of the verdict (Part 5 of Art. 111-1 of the CC). As a result, it is impossible to find out all the circumstances that influenced the decision to find a person guilty and sentence him or her. In addition, practice shows that persons whose actions are insignificant and do not cause significant damage to the state are brought to justice. The author notes that it is incorrect to bring to criminal liability under Part 2 of Article 111-1 of the CC of Ukraine persons who actually performed the functions of assistance to vulnerable groups of the population.

It is established that it is correct to indicate in court verdicts whether the accused had subordinates and whether he or she had the ability to manage property.

The article emphasises the need to improve legislation to clearly define the functions performed by persons holding positions in illegal judicial and law enforcement bodies. Due to the imperfect wording of Part 7 of Article 111-1 of the CC, both a driver and a judge may be held criminally liable, and their actions pose a completely different level of public danger. This is also evidenced by the court practice. The author proposes to restate part 7 of Article 111-1 of the CC in a new wording to address the above problem.

Key words: collaboration, high treason, holding office, public official, temporarily occupied territory, judicial and law enforcement agencies.

Постановка проблеми. Станом на 01.11.2024 в Україні зареєстровано 8880 кримінальних правопорушень за фактом вчинення колабораційної діяльності [1]. Про деякі кримінальні правопорушення стає відомо після деокупації території, інші – розслідуються заочно, проте розуміємо, що ця кількість, на жаль, збільшується. Проте, чи всі люди, які опинилися в окупації, є колаборантами? Ні. Однак, через не зовсім вдалу побудову частин ст. 111-1 КК, її колізію з іншими нормами, маємо неоднаковий підхід до застосування норм на практиці. Так, у ч.ч. 2, 5, 7 КК передбачено колабораційну діяльність за зайняття посад, або обрання до незаконних органів влади. В усіх випадках кримінальні правопорушення є формальними, тобто закінченими з моменту, як особа зайняла чи була обрана до певного органу. Втім, для правильної кваліфікації слід розмежовувати, які саме функції повинна була виконувати особа та чим насправді вона займалась в окупації, враховувати можливість вчинення діянь під примусом, або ж заради виживання.

Голова Шевченківської громади Миколаївської області О. Пилипенко після деокупації м. Снігурівки 10.11.2022 зазначив, що багато літніх людей доводилося ховати у дворах під час окупації. Вони помирили через брак ліків та їжі. Магазили не завжди могли забезпечити продукцією і у людей не завжди були кошти купити необхідне [2]. Це підкреслює складність ситуації, в якій опинилися мешканці окупованих територій, та необхідність ретельного аналізу кожного випадку колабораційної діяльності.

Стан опрацювання. Дослідження колабораційної діяльності здійснювали Н. Антонюк, І. Бердник, М. Бондаренко, Ю. Василенко, І. Газдайка-Василишин, М. Голінка, О. Дудоров, З. Загиней-Заболотенко, О. Кваша, О. Козаченко, О. Кравчук, В. Кубальський, В. Кузнецов,

О. Марін, І. Медичкий, Р. Мовчан О. Мусиченко, А. Орлеан, О. Острогляд, Є. Письменський, Ю. Пономаренко, М. Рубашенко, М. Сийплові, Н. Симоненко, Н. Стефанів, М. Хавронюк, Н. Шульженко, І. Яковюк, А. Яценко та інші. Серед великої кількості наукових публікацій, лише окремі з них присвячені темі «посадового» колабораціонізму (З. Загиней-Заболотенко [3], Р. Мовчан [4]). Станом на сьогодні уже склалася певна судова практика щодо притягнення осіб до кримінальної відповідальності за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК, яку доцільно проаналізувати та співвіднести із сформованими у науці положеннями. Тому, проведення вказаного дослідження є вкрай актуальним.

Метою дослідження є: Здійснення характеристики об'єктивної сторони ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК, аналіз ухвал рішень суду за вказаними частинами ст. 111-1 КК для визначення проблем, які виникають при кваліфікації та формування пропозицій щодо удосконалення норми.

Виклад основного матеріалу. Колабораційна діяльність у адміністративній сфері (ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК) пов'язана із роботою особи у незаконних органах влади. Об'єктивна сторона у ч. 2 та у ч. 5 ст. 111-1 КК схожа між собою. Зокрема в обох випадках необхідно встановити: 1) що особа зайняла посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора та 2) чи особа виконує/не виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. Для обох складів також є характерною ознакою добровільності: особа добровільно обійняла посаду (ч. 2 та ч. 5 ст. 111-1 КК), добровільно була обрана (ч. 5 ст. 111-1 КК).

Незаконними органами влади є ті, які створені у порядку, не передбаченому законом, тобто всупереч Конституції та законів України. Так як російська федерація порушує норми Міжнародного гуманітарного права (зокрема і щодо окупації), змушені констатувати, що на тимчасово окупованій території законні (створені відповідно до нормативно-правових актів України) органи державної влади не здійснюють своєї діяльності. Робота не у органах влади, а на приватних підприємствах, установах і організаціях не тягне за собою кримінальної відповідальності за цими частинами статті.

Наступним етапом слід з'ясувати які функції є організаційно-розпорядчими, а які адміністративно-господарськими. Відповідне роз'яснення надано у Постанові пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». Так, організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи,

виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо) [5]. У цьому ж нормативно-правовому акті є і визначення адміністративно-господарських обов'язків – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо [5].

Як слушно зауважує Є. Письменський, зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади – це обіймання такої посади в органах, що виконують функції влади та утворені всупереч передбаченому в Україні порядку, обов'язки за якою передбачають здійснення: 1) керівництва діяльністю інших осіб; 2) управління або розпорядження майном [6, с. 76]. Отже, якщо посада особи передбачає виконання таких функцій, а особа обійняла таку посаду чи була обрана на неї – її діяння слід кваліфікувати за ч. 5 ст. 111-1 КК.

Якщо особа не має виконувати функцій керівництва діяльністю інших осіб та не має управляти чи розпоряджатися майном, а виконує суто професійні, технічні функції [7], то її діяння слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК. Правильною, слід вважати практику, коли у вироку встановлюється, що у особи не було інших осіб у підпорядкуванні [8; 9; 10]. Доцільно аналогічно зазначати про відсутність повноважень управляти майном при кваліфікації діянь особи за ч. 2 ст. 111-1 КК.

Важливо встановлювати посаду та функції, які має виконувати особа. З однієї сторони зрозуміло, що організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції виконують керівники та їх заступники, а з іншої – не слід прив'язуватися тільки до назви посади. Неможливо застосовувати українське законодавство для встановлення функцій, які особа має виконувати за певною посадою. Наприклад, особа може займати посаду «заступника начальника», а по факту буде виконувати охоронні функції,

що прописано у її посадовій інструкції. На даний час таких випадків нами не встановлено, але з огляду на те, що держава-агресор подає інформацію тільки у вигідному для неї світлі – таке цілком можна очікувати.

Проаналізувавши судові вироки за ч. 2 ст. 111-1 КК бачимо, що до відповідальності притягують осіб, які обіймали посади спеціаліста, провідного спеціаліста, інженера з охорони праці, системного адміністратора, оператора набору даних, методиста, діловода, помічника начальника, водія, охоронця, комірника, «вуличного». Аналізуючи функції, які виконували ці особи на посаді то це ведення службової документації, прийом громадян тощо. Левова частка осіб надавала допомогу, особам, які цього потребують: вели списків осіб, які потребують допомоги та/або видавали фінансову, гуманітарну допомогу, медикаменти, брали участь у пошуку житла для переселенців.

Детальний аналіз вироків ускладнений через незазначення функцій, які особа виконувала [11; 12; 13], або ж конкретної посади [14]. Проблемним для аналізу є також винесення вироків за результатами спрощеного провадження, або на підставі угоди, що унеможлиблює з'ясування усіх деталей справи.

Під час кваліфікації діянь особи слід враховувати чи завдали діяння особи істотної шкоди державі, тобто чи є такі діяння малозначними в контексті ч. 2 ст. 111-1 КК чи ні. О. Марін слушно зазначає, що такі категорії працівників як кухар, сторож, водій та ін. навіть якщо працюють в незаконних органах влади не здатні своїми трудовими функціями спричинити істотного впливу на встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, а отже такі діяння є малозначними [7]. Проте, бачимо відмінну ситуацію на практиці, адже до кримінальної відповідальності притягують осіб, діяння яких були малозначними.

Привертають увагу вироки винесені Снігурівським міськрайонним судом Миколаївської області, Бобринецьким районним судом Кіровоградської області (територіальна підсудність справ Снігурівського районного суду Миколаївської області була змінена у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану Верховним Судом з 16.03.2022 до 31.03.2023 [15; 16]) та Казанківським районним судом Миколаївської області (кримінальне провадження було направлено з Снігурівського міськрайонного суду Миколаївської області до цього суду у зв'язку з відсутністю потрібної кількості суддів для розподілу справи [17]). Так, за період з 03.04.2023 до 02.10.2023 винесено 16 вироків за ч. 2 ст. 111-1 КК щодо жителів м. Снігурівка, які займали посади охоронців під час окупації. Вони працювали охоронцями у за-

кладах: дошкільної освіти – 7 осіб [18; 19; 20; 21; 22; 23; 24], школі – 3 особи [25; 26; 27], військово-цивільній адміністрації – 3 особи [28; 29; 30], будинку творчості дітей та юнацтва – 2 осіб [31; 32], дитячо-юнацькій спортивній школі – 1 [33]. У вироках зазначено, що ці особи здійснювали чергування, з метою не допуску сторонніх осіб, у деяких вироках також зазначено про виконання різного роду господарських робіт. Як бачимо, є формальний підхід до кваліфікації дій осіб, які проживали на окупованих територіях, адже очевидно, що охоронець дитячого садка чи школи не завдає своїми діями істотної шкоди державі, а отже такі діяння є малозначними. На формальність і шаблонність цих справ вказує і описка яка присутня у 15 із 16 вироків (окрім Казанківського районного суду Миколаївської області [25]), де зазначено що особа зайняла посаду, не пов'язану з виконанням «... фінансово-господарських функцій», а не «адміністративно-господарських», як зазначено у диспозиції ч. 2 ст. 111-1 КК.

Малозначними повинні бути бути визнані діяння комірника, який підтримував належний стан приміщення та прибирав територію місцевого будинку культури, навіть попри те що цей будинок використовувався для агітаційних заходів окупантами [34]. Аналогічно, діяння провідного інженера з охорони праці лісгоспу, який отримував та видавав гуманітарну допомогу [35]. На проблему відмежування колабораційної діяльності від малозначного діяння також звертає увагу Є. Письменський. Науковець констатує, що навряд чи дії з поширення гуманітарної допомоги, продуктів харчування, медикаментів можуть призвести до заподіяння шкоди національним інтересам держави. Продовжуючи аналіз вироків, Є. Письменський зазначає, що суд повинен був кваліфікувати діяння осіб, які надають допомогу уразливим групам населення, які перебувають в окупації, за ч. 2 ст. 11 КК [6, с. 121–123]. З цим слід беззаперечно погодитись.

Аналізуючи вироки за ч. 5 ст. 111-1 КК, бачимо що притягнуто до відповідальності осіб, які обіймали посади голови, заступника, начальника та заступників відділів військової цивільної адміністрації, голови сільради тощо. Щодо функцій, які виконували ці особи, то переважно це керування підлеглими та управління ввіреним майном установи, що відповідає організаційно-розпорядчим та адміністративно-господарським функціям.

Під час винесення вироків за ч. 5 ст. 111-1 КК, суди переважно обмежуються проголошенням його резолютивної частини, користуючись таким правом в умовах воєнного стану відповідно до ч. 15 ст. 615 КПК. Тож у порівнянні з ч. 2 ст. 111-1 КК вироків суттєво менше. Крім того,

на відміну від ч. 2 ст. 111-1 КК може здійснюватися заочне кримінальне провадження, тож неможливо з'ясувати позицію, мотиви і мету обвинуваченого. В деяких випадках суд не з'ясовує функції, які особа виконувала [36].

Вчинення колабораційної діяльності у вигляді добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах. Під незаконними судовими та правоохоронними органами слід розуміти утворені всупереч українським законам установи, які повинні здійснювати правосуддя та правоохоронні функції на окупованих територіях. При цьому немає значення чи є точна відповідність всіх функцій чи завдань того чи іншого незаконного судового чи правоохоронного органу, створеною державою-агресором на тимчасово окупованих територіях [37, с. 55].

Ч. 7 ст. 111-1 КК передбачає відповідальність за зайняття особою будь-якої посади у такому незаконному органі, адже іншого не зазначено у диспозиції. У доктрині вже висловлювалась думка, що обіймання «допоміжних» посад (прибиральника службових приміщень або водія голови суду тощо) може визнаватися малозначним діянням [38, с. 358]. Проте, як констатує Р. Мовчан «на практиці сформувався принципово інший підхід до вирішення розглядуваного питання», адже є вироки де особа була водієм та виконувала суто технічні функції, однак її притягують до кримінальної відповідальності за ч. 7 ст. 111-1 КК [4, с. 131]. Сформувалася вже і практика Верховного Суду. Так, Верховний Суд у справі № 953/406/23 від 22.01.2024 зробив висновок, що «в нормативній конструкції ч. 7 ст. 111-1 КК України термін «працівник правоохоронного органу» не використовується... Тому дії засудженого, який перебував на посаді водія незаконно створеного на окупованій території правоохоронного органу й забезпечував його функціонування, правильно кваліфіковані за ч. 7 ст. 111-1 КК України» [39].

Аналогічно, діяння особи-судді та особи-секретаря суду, які працюють у незаконному суді на окупованій території будуть кваліфіковані за ч. 7 ст. 111-1 КК. Зокрема, Н. Антонюк наголошує що у суді чітко розмежована компетенція між суддями та апаратом суду, який покликаний забезпечувати організаційну діяльність суду, тож в цій частині йдеться про зайняття не лише посади судді [40, с. 63]. Проте є і протилежна, більш прийнятна нам, думка М. Хавронюка. Автор зазначає, що зайняття посади помічника судді, судового розпорядника, іншої посади в апараті суду, прокуратури тощо, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК як зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [41].

Тож, слід погодитись із позицією Р. Мовчана, що відповідальність у ч. 7 ст. 111-1 КК має бути за зайняття посад у судових або правоохоронних органах, які пов'язані зі здійсненням функцій, притаманних судовим та правоохоронним органам, тобто посад суддів та працівників правоохоронних органів [4, с. 134].

У зв'язку з цим, вважаємо що ч. 7 ст. 111-1 КК слід викласти у наступній редакції: «Добровільне зайняття громадянином України **посади, пов'язаної із виконанням судових чи правоохоронних функцій, у незаконних установах, які створені на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України».**

Під добровільністю слід розуміти вчинення дій за власним бажанням, без будь-якого примусу. Незважаючи на те, що обов'язкова ознака добровільності передбачена тільки у ч. 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК, вчинення «недобровільно» (під примусом) діянь, які передбачені у інших частинах ст. 111-1 КК, не можна вважати кримінально-протиправними. Тому, доцільно виключити вказівку на добровільність у ч.ч. 2, 5, 7 КК, про що ми писали раніше [42, с. 263-264].

Висновки: Колабораційна діяльність в адміністративній сфері є складним і багатогранним явищем, що потребує ретельного аналізу кожного випадку. Важливо враховувати не лише формальні ознаки, але й фактичні обставини, в яких опинилися особи, що проживали на окупованих територіях. Необхідно розмежовувати дії, які дійсно завдають шкоди державі, від тих, що є малозначними.

Аналіз судової практики показує, що часто до відповідальності притягуються особи, чії дії не завдають істотної шкоди державі. Це свідчить про необхідність удосконалення законодавства для чіткого визначення функцій, які виконують особи на тій чи іншій посаді, та врахування можливості вчинення діянь під примусом або з метою виживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 01.11.2024. *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 02.11.2024).

2. «Люди гинули без ліків та їжі, їх ховали у дворах». Як Николаївщина переживала російську окупацію. Новини Приазов'я. 14.11.2022. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/povynu-pryazovya-smert%CA%B9bez-likiv-yizhi-mykolayivshchyna/32128986.html> (дата звернення: 02.11.2024).
3. Загиней-Заболотенко З.А. Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 318–321. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/70>.
4. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за «посадовий» колабораціонізм: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. № 2 Том 2. С. 126–142. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.126-142>.
5. Про судову практику у справах про харбарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text> (дата звернення: 02.11.2024).
6. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є.О. Письменський, С.В. Головкін, А.В. Коваленко, В.В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2024. 260 с.
7. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально каранним. *Academia.edu* : веб-сайт. URL : <https://bit.ly/3yq95sP> (дата звернення: 02.11.2024).
8. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 31.07.2023 року у справі № 766/2203/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112512676> (дата звернення: 02.11.2024).
9. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03.03.2023 року у справі 522/1934/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109322491> (дата звернення: 02.11.2024).
10. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10.05.2023 у справі № 521/11551/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110775836> (дата звернення: 02.11.2024).
11. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 13.12.2022 у справі № 521/18169/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107936257> (дата звернення: 02.11.2024).

12. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 11.12.2023 у справі № 766/11796/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115539001> (дата звернення: 02.11.2024).
13. Вирок Васильківського районного суду Дніпропетровської області від 14.03.2024 року у справі № 172/338/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117644107> (дата звернення: 02.11.2024).
14. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 29.01.2024 року у справі № 646/853/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116597059#> (дата звернення: 02.11.2024).
15. Про скасування розпорядження від 16.03.2022 року № 9/0/9-22, зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Миколаївської та Харківської областей) : Розпорядження Верховного суду № 10/0/9-22 від 16.03.2022. *Верховний суд* : веб-сайт. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_16_03_2022_10.pdf (дата звернення: 02.11.2024).
16. Про відновлення роботи Снігурівського та Березнегуватського районних судів Миколаївської області, територіальну підсудність судових справ яких змінено: Рішення Вищої ради правосуддя № 283/0/15-23 від 30.03.2023. *Верховний суд* : веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporjadjennya/283_30_03_2023.pdf (дата звернення: 02.11.2024).
17. Ухвала Миколаївського апеляційного суду від 20.04.2023 року у справі № 485/20/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110336042> (дата звернення: 02.11.2024).
18. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 03.04.2023 року у справі № 383/617/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109957216> (дата звернення: 02.11.2024).
19. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 04.05.2023 року у справі № 485/38/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110662141> (дата звернення: 02.11.2024).
20. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.05.2023 року у справі № 485/70/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110680795> (дата звернення: 02.11.2024).
21. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08.05.2023 року у справі № 485/115/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110680791> (дата звернення: 02.11.2024).
22. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 16.05.2023 року у справі № 485/187/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110873906> (дата звернення: 02.11.2024).
23. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23.05.2023 року у справі № 485/235/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111040658> (дата звернення: 02.11.2024).
24. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.06.2023 року у справі № 485/355/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111306526> (дата звернення: 02.11.2024).
25. Вирок Казанківського районного суду Миколаївської області від 28.04.2023 року у справі № 485/20/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110527834> (дата звернення: 02.11.2024).
26. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 13.06.2023 у справі № 485/428/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111505462> (дата звернення: 02.11.2024).
27. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 26.06.2023 року у справі № 485/480/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111767016> (дата звернення: 02.11.2024).
28. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 12.09.2023 у справі № 485/1112/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113373845> (дата звернення: 02.11.2024).
29. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 12.09.2023 року у справі № 485/1113/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113384730> (дата звернення: 02.11.2024).
30. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 02.10.2023 року у справі № 485/1214/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113848655> (дата звернення: 02.11.2024).
31. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 16.05.2023 року у справі № 485/188/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110864276> (дата звернення: 02.11.2024).
32. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 26.05.2023 року у справі № 485/273/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111111401> (дата звернення: 02.11.2024).
33. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 13.06.2023 року

- у справі № 485/427/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111509100> (дата звернення: 02.11.2024).
34. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 27.03.2023 року у справі № 202/4107/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117935292> (дата звернення: 02.11.2024).
35. Вирок Машівського районного суду Полтавської області від 21.03.2023 року у справі № 948/627/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109673900> (дата звернення: 02.11.2024).
36. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 28.02.2023 року у справі № 344/12096/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109341165> (дата звернення: 02.11.2024).
37. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. порадник / О.О. Буряк, О.І. Букреев, Д.О. Олейніков, М.В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А.З. Швеця. Харків: Право, 2022. 98 с.
38. Письменський Є.О., Мовчан Р.О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 356–360. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/79>.
39. Постанова ККС ВС у справі № 953/406/23 від 22.01.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670763> (дата звернення: 02.11.2024).
40. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 4 (37). С. 56–68. DOI: 10.37566/2707-6849-2021-4(37)-5.
41. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. 20.04.2022. *Ракурс*: веб-сайт. URL: <https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html>.
42. Ясницька Т.Ю. Вказівка на добровільність у складі колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 261–264.